

შორენა ხადური

ურანგული ენის ON და ქართული ენის თავად ნაცვალსახელების შესახებ (სოციოლინგვისტური ასპექტი)

On არის ფრანგული ენის განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელი, **თავად** კი ქართული ენის განსაზღვრებით ნაცვალსახელს წარმოადგენს. მაშ, რა აქვთ მათ საერთო ისეთი, რაც მათი შედარების საშუალებას იძლევა?

ორივე ამ ნაცვალსახელს თავთავიანთ ენებში ახასიათებს პოლისემიურობა და პოლიფუნქციურობა. ერთ-ერთი ამ მრავალფუნქციითაგანი არის ის, რომ ისინი იხმარებიან მიმართვის ნაცვალსახელებად როგორც თავაზიან, ასევე ფამილარულ საუბარში.

On და **თავად** ნაცვალსახელები. მომდინარეობენ კონკრეტული ლექსიკური მნიშვნელობის მქონე სიტყვებისგან. **On** წარმოშობილია ლათინური არსებითი სახელის **homo**-ს სახელობითი ბრუნვის ფორმისაგან. **Homo** ნიშნავს კაცს, ადამიანს, **თავად** მიღებულია **თავი** სიტყვის ვითარებითი ბრუნვის ფორმიდან.

On მხოლოდ ადამიანების აღსანიშნად გამოიყენება. ვგაკი მიუთითებს, რომ ეს ნაცვალსახელი ინარჩუნებს განსაზღვრულობის წილს, მიუთითებს რა ყოველთვის სულიერ ობიექტზე (ვ. ვაკი, 1979, გვ. 147).

თავად, ძირითადად, ადამიანთა სახელების ნაცვალად იხმარება, თუმცა, შეიძლება, გამოიყენებოდეს არაადამიანთა სახელების მაგიერაც.

რაც შეეხება ამ ნაცვალსახელთა გავრცელებულობის საკითხს. ორივე ეს ნაცვალსახელი ძველისძველია ამ ენებში. ზოგიერთი მეცნიერი მიიჩნევს, რომ **on**-ის გამოყენება განუსაზღვრელი მნიშვნელობით დაწყებულია მე-რ საუკუნეში. თუმცა, მეცნიერები ერთსულოვანი არ არიან ამ საკითხში და თვლიან, რომ ეს შესაძლოა უფრო ძველი მოვლენა იყოს (მ. ფრენი, 1990, გვ. 179).

თავად ნაცვალსახელი ქართულ ლიტერატურას ოდითგანვე მოსდევს. მისი გამოყენების სიხშირე ყოველთვის არ იყო ერთნაირი, მაგრამ, ფაქტია, რომ იგი გვხვდება ყველა პერიოდის ქართული ლიტერატურის ძეგლებში.

On ნაცვალსახელი ფორმაცვლელია, არ გააჩნია მრავლობითი რიცხვი. იგი თავისი ფორმით მიმავრებულია მე-3 პირის მხოლოდობით რიცხვს. **თავად** ნაცვალსახელი ფორმაცვალეზადია. იგი იბრუნვის. გვხვდება სახელობითში (თავადი), მოთხრობითში (თავადმან), მიცემითში (თავადსა), ნათესაობითში (თავადისა). მას აქვს მრ. რიცხვიც: “ხოლო ნეტარმან მამამან გრიგოლ თავადნი დიდნი მარხვანი გარდავლნის მცირედითა კალნაბითა უმბგვრითა“ (“გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“).

თავად ნაცვალსახელი სხვადასხვა დიალექტში განსხვავებული სახით გვხვდება. მთიულურში, თუშურსა და ფშაურში გვაქვს **თავად**, მოხეურში - **თავათა**, რაჭულში - **თავათ**, ხევსურულში - **თაოდ**.

On ნაცვალსახელი გამოიყენება ყოველთვის ქვემდებარის ფუნქციით. **თავად** ნაცვალსახელი შეიძლება შეგვხვდეს არსებითის ან ზედსართავის ფუნქციით. შეიძლება იყოს სუბიექტი ან ობიექტი, ან კიდევ მათი განსაზღვრება.

ორივე ეს ნაცვალსახელი შეიძლება გამოვიყენოთ სხვა ნაცვალსახელების მაგიერ. მრავალი მეცნიერი აღიარებს, რომ **on** ძალზე ხშირად იხმარება ფაშილარულ ენაში **nous** (ჩვენ) ნაცვალსახელის ნაცვლად. თუმცა, მ. გრევისი აღნიშნავს, რომ ეს ნაცვალსახელი სტილისტური ნიუანსით (თავმდაბლობა, მოკრძალება, ირონია, ზიზღი და ა.შ.) ყველაზე დახვეწილ ენაშიც კი გამოიყენება ყველა სხვა პირის ნაცვალსახელის მაგიერ (მ. გრევისი, 1993, გვ. 1101).

მარტინე მიუთითებს, რომ განუსაზღვრელობით **on**-ში განსხვავება გრამატიკულ პირებს შორის ნეიტრალიზდება (მოიშლება). განუსაზღვრელობითი პირი განუსხვავებელი საშუალებებით წარმოადგენს ამ პირთაგან ერთს ან მათ გარკვეულ კომბინაციას და ასეთი პირის აღსანიშნავად გამოიყენება **on** ნაცვალსახელი (ა. მარტინე, 1979, გვ. 52).

ფრეინის აზრით, **on**-მა შეიძლება ჩაანაცვლოს ნებისმიერი სუბიექტური პირის ნაცვალსახელი, რაც წარმოაჩენს დისტანციას, რომლის დამყარება სურს მთქმელს თავის თავსა და სხვებს შორის, ან როცა მას სურს, ხაზი გაესვას ირონიას, თანდგომას, მწუხარებას, გულგრილობას, სიამაყეს (მ. ფრეინი, 1990, გვ. 189).

როცა **on** გამოყენებულია მხ.რ-ის 1-ლი პირის მაგიერ, იგი არის მოკრძალების, თავმდაბლობის გამომხატველი: **En publiant ce livre, on voudrait faire l'œuvre utile.** ეს არის ავტორისეული **on**, სადაც იგი ცვლის **nous** (ჩვენ) ნაცვალსახელს, რომელიც თავის მხრივ, გამოიყენება **je**(მე)-ს ნაცვლად. ამ შემთხვევაში **on** არის სალიტერატურო ნორმის გამომხატველი. თუმცა, ეს **on** 1-ლი პირის ნაცვლად გამოიყენება ფაშილარულ ენაშიც. **Attendez un moment, on est a vous (je suis a vous).**

მეცნიერთა ერთი ნაწილი თვლის, რომ **on** გამოიყენება მე-2 პირის (**tu**)-ს ნაცვლად ძალზე ხშირად, როცა მიმართავენ ბავშვებს (განსაკუთრებით, ბურჟუაზიულ ოჯახებში). **On a été sage à l'école ? (tu as été...)**

ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ **on** თავისი ფორმით მიმადგრებელია მე-3 პირის მხოლობით რიცხვს. ბუნებრივია, რომ მას განსაკუთრებული დამოკიდებულება აქვს **il** და **elle** ნაცვალსახელებთან. მე-3 პირის მაგიერ გამოიყენებული **on** თავს არიდებს ქვემდებარის ზუსტ დასახელებას და საუბრობენ კონფიდენციალური ტონით.

On m'a volé ma chanson.

On=nous (ჩვენ). ეს არის ყველაზე ხშირი შემთხვევა. **on**-ის გამოყენება **nous**-ს ნაცვლად უნდა გავრცელებულიყო მე-19 ს-ში. ამჟამად იგი უკიდურესად ხშირია სასაუბრო ენაში. მგრევისი მახვილგონივრულად აღნიშნავს, რომ ბევრ გრამატიკოსს **on** ამაოდ "ეცოდება". იგი გახდა

ნამდვილი პირის ნაცვალსახელი (მ. გრევისი, 1993, გვ. 1101). **Ma cousine et moi, on a le meme age. On= vous** (თქვენ). ამ შემთხვევაში მან შეიძლება მოახდინოს ინტენსიფიკაცია ზოგიერთი მოწოდებისა. გამოიყენება აყოლების, შეთავაზების მიზნით:

On travaille bien (vous travaillez bien) - Qu'est-ce qu'on prendra ? (ეუბნება ოფიციალტი კლიენტებს). **On=ils,elles. C'est Mozart qu'on assassine.**

ასევე გამოიყენება **თავად** ნაცვალსახელი სხვა პირის ნაცვალსახელების ნაცვლად.

1-ლი პირი: ესტატე გულდასმით ამტკიცებდა: მე **თავათ** ვნახე ის ფრინველი... (კ. გამსახურდია). **თავად** ვარ დროის მობედე, **თავად** ვქმნი დროს და თარიღებს (ტ. მეტურიშვილი).

მე-2 პირი: ზღვისფერი გაქვს თვალები და **თავათ** ჰგავხარ ზღვას (კ. გამსახურდია).

მე-3 პირი: ვიხილე **თავათ** დიდი თამარი, ვით ბასიანის ომში პირველად (გრ. აბაშიძე).

მრ. რ-ის 1-ლი პირი: წმინდა მამები ამის შესახებ ამბობენ, რომ ღმერთი კი არ საჭიროებს ჩვენს ლოცვას, არამედ იგი **თავად** ჩვენ გვესაჭიროება ("მრევლი").

მე-2 პირი: ქაქუცას ვახლავარ, ქაქუცას. როგორ ხარ, ჩემო ქაქუცა? მადლობთ, ბატონო ქაიხოსრო, თქვენ **თავად** როგორ ბრძანდებით? (რ. ჭეიშვილი, კრიტიკული წერილები).

მე-3 პირი: დაქვეითდა სამი მორჩილი, ეპისკოპოსებს დაუთმეს ჯორები, **თავად** ფეხით გაუდგნენ გზას.

ორივე ეს ნაცვალსახელი სტილისტურად შეფერილი და ექსპრესიულად ძალზე დატვირთულია. **On** ნაცვალსახელის სტილისტური ნიუანსით გამოიყენება მე-17 ს.-ში მიეკუთვნებოდა ამაღლებულ სტილს. **Commandez qu'on (=elle) vous aime et vous serez aime (Racine).** **On**-ის გამოყენება სხვა ნაცვალსახელის მაგიერ შეიძლება გამოხატავდეს ირონიას, საყვედურს, ფამილარობას, მოკრძალებას და ა.შ.

თავად გამოიყენება ამაღლებულ საგანთა სინონიმად, ღმერთის, პატივსაცემი ადამიანების თუ საგნების მსაზღვრელად. მისი გამოყენება წინადადებას სტილისტურად შეფერილს ხდის. იგი გამოიყენება ისეთი საუბრის დროს ან ისეთ წერილობით ტექსტებში, რომლებშიც გამოიხატება მოკრძალება, პატივისცემა, თანაგრძნობა, მწუხარება, ტკივილი...

ორივე ამ ნაცვალსახელის ყველაზე მნიშვნელოვან თვისებად მიგვაჩნია ის ფაქტი, რომ მათ ახასიათებთ დიდი მოქნილობა და შეიძლება გამოყენებულ იქნენ ნებისმიერი სუბიექტური პირის მაგიერ. ამ ნაცვალსახელთა გამოყენების დიდ სიზშირეს ხსნიან მათი საოცრად დიდი ლაბილურობით. აგრეთვე, მხედველობაში მიიღება მათი ემოციური დატვირთულობა.

როგორც აღვნიშნეთ, **On** ნაცვალსახელი ძალზე დიდი სიზშირით გამოიყენება როგორც სალიტერატურო, ასევე ფამილარულ ენაში. სასაუბრო ენაში იგი გვევლინება როგორც **nous** ნაცვალსახელის კონკურენტი. ბ. პიტერსი ერთ-ერთ სტატიაში განიხილავს ფრანგული ენის პირის

ნაცვალსახელთა მდგომარეობას. სტატიას ჰქვია **Nous on vous tu(e)**. აქ არის სიტყვების თამაში, ითარგმნება **nous, on**-ი თქვენ გკლავთ. ავტორი ყურადღებას ამახვილებს პირის ნაცვალსახელთა «მშვიდობიან» ომზე, რომელშიც **on** გამოდის გამარჯვებული.

აღსანიშნავია, რომ **თავად** ნაცვალსახელი ძალზე იყო გავრცელებული მთის დიალექტებში, რომლის დასადასტურებლად მხოლოდ ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაც კმარა. ამის გამო იყო, ალბათ, არ. მარტიროსოვი **თავად** ნაცვალსახელის არასალიტერატურო იერზე რომ მიუთითებს თავის მონოგრაფიაში (არ. მარტიროსოვი, 1964, გვ. 219).

ლ. შალვაშვილი აღნიშნავს, რომ თანამედროვე მწერლობაში მას შემდეგ, რაც საგრძნობი ცვლილება მოხდა, დიალექტური შეფერილობა **თავად** ნაცვალსახელმა სავსებით დაკარგა და სალიტერატურო ენის ფორმად იქცა. იგი დღესდღეობით ლიტერატურული ფორმაა (ლ. შალვაშვილი, 1988, გვ. 312).

უნდა აღინიშნოს, რომ **on** ნაცვალსახელის ასეთ ხშირ გამოყენებას, განსაკუთრებით **nous**-ს ნაცვალად, უარყოფენ გრამატიკოსები და მიიჩნევენ ეულგარიზმად (რ. ვაგნერი, ი. პინშონი, 1962, გვ. 199). ჩანაცვლების ამ ტენდენციას ასევე მკაცრად აკრიტიკებენ პურისტები. თუმცა, თანამედროვე გრამატიკოსები იძულებულნი გახდნენ ეს ფაქტი ელიარებიანთ ენის თვისებად. ამ მხრივ საინტერესოა მ. გრევიშის შენიშვნა. იგი აღნიშნავს, რომ სასაუბრო მეტყველებაში **on** ჩანაცვლებს **nous** ნაცვალსახელს, მაგრამ მან გავლენა მოახდინა სალიტერატურო ენაზეც, ასე რომ ვთქვათ, გამოყოფა სალიტერატურო ენაშიც.

ამავე თვალსაზრისით, საინტერესოა სიტუაცია **თავად** ნაცვალსახელის გამოყენების მხრივაც. ლ. შალვაშვილი თავის ნაშრომში ყურადღებას ამახვილებს ო. ხუციშვილის სტატიაზე “გვმართებს მეტი გულისყური და დაკვირვება” (“კომუნისტი”, 1984). ავტორი თვლის, რომ **თავად** ნაცვალსახელს გაუმართლებლად ენიჭება უპირატესობა **თვით, თვითონ, თავად** სინონიმური სამეუღლიდან. იგი მიიჩნევს, რომ **თავად** ნაცვალსახელი პრივილეგირებულია და გამოიყენება სტილისტური საჭიროების გარეშე. ლ. შალვაშვილი ავტორს ეთანხმება ამ საკითხში და ეპქიპეშე აყენებს ავტორთა მიერ გამოყენებულ ფრაზებში ამ ნაცვალსახელის სტილისტურ მართებულობას (ლ. შალვაშვილი, 1988, გვ. 324).

ჩვენ კი ვთვლით, რომ რადგან ეს ნაცვალსახელი უკვე ასე მასიურად გამოიყენება (ეს ფაქტია) და მისი გამოყენების არეალი სულ უფრო და უფრო ფართოვდება, შესაძლებელია, მან სხვა სტილისტური ელფერიც შეიძინოს, როგორც ეს **on** ნაცვალსახელს აქვს და ისიც ისე ფართოდ გამოიყენებოდეს როგორც სალიტერატურო, ასევე ფამილარულ მეტყველებაში. ენა, ხომ სოციალური მოვლენაა და გვინდა თუ არა ლინგვოსოციუმის წევრი ენას იყენებს ინდივიდუალური თვალსაზრისითაც.

მეტად საინტერესოა ერთი თვისება, რომელიც ორივე ამ ნაცვალსახელს ახასიათებს. პირისპირ საუბრის დროს გასათვალისწინებელია ის მოვლენები, რაც შეიძლება გახდეს ამა თუ იმ ნაცვალსახელის შერჩევის შედეგი; ან მთქმელი გრძნობდეს, რომ ნაცვალსახელის ეს არჩევანი არ იყოს მისაღები

(სასიამოვნო). **On** ნაცვალსახელის გამოყენებით მთქმელს აქვს საშუალება ამგვარ შემთხვევებში პირდაპირობისაგან თავის არიდებისა. მას არ აქვს მხოლოდ განუსაზღვრელის მნიშვნელობა, იგი გამოხატავს, აგრეთვე, განსაზღვრულ პირებს, ოღონდ ის მათ ნიღბავს. ამგვარად, **on** გამოდის როგორც საშუალება ძნელი და დელიკატური სიტუაციებიდან თავის დაღწევისა. სწორედაც, რადგან იგი არაკერძობითი და არაკონკრეტულია, ყველა შესაძლებლობა ღია რჩება. **თავად** ნაცვალსახელს გააჩნია მსგავსი უნარი. ეს ნათლად ჩანს შემდეგ კითხვაზე პასუხში:

— როგორ ხარ? (ან ხართ?)

— კარგად. **თავად** როგორ?

ამგვარი პასუხით ძნელი გასარჩევია, მოპასუხე შენობით მიმართავს თუ თქვენობით თანამოსაუბრეს.

On ნაცვალსახელი გამოიყენება ანდაზებში, მაქსიმებსა და სენტენციებში, ზოგადი ჭეშმარიტების მნიშვნელობის მქონე ფრაზეოლოგიაში:

On connaît l'arbre a ses fruits (ხე ნაყოფით იცნობა).

On ne discute pas les goûts et les couleurs (გემოვნებასა და ფერზე არ დაობენ).

On a souvent besoin d'un plus petit que soi (ხშირად თანამდებობით შენზე პატარა კაციც დაგჭირდება).

თავად ნაცვალსახელიც გვხვდება ანდაზებში:

თავად არ იყო ძმარო, ზედ დაუმატეს წყალიო.

თავად სჭრის და თავადვე ჰკერავსო.

ესეღარმა **on** ნაცვალსახელის შესახებ დაწერილ სტატიას სათაურად მისცა **Le Cameleon**, ამით შეგვიძლია აღვიღად გავიგოთ, თუ რის შემოთავაზებას აპირებდა ჟამელეონის წარმოსახვით. მართლაც, ჟამელეონის ფერის მსგავსად, **on** ნაცვალსახელის მნიშვნელობა იცვლება მისი გარემომცველი არის შესაბამისად. ასე რომ მას აქვს შესაძლებლობა, შეცვალოს ერთი სიტუაცია მეორეთი ერთი წინადადების საზღვრებშიც კი. აი, ასეთ საინტერესო ნაცვალსახელებს წარმოადგენს **on** და **თავად**. მათი გამოყენების განსაკუთრებული მრავალფეროვნების გამო გადავწყვიტეთ სწორედ ამ ორი ნაცვალსახელის ერთად განხილვა.

დამოწმებული ლიტერატურა

3. გაკი, 1979 - В. Гак, Теоретическая грамматика французского языка, Москва, 1979.

მ. გრევისი, 1993 - Grevisse, M. Le bon usage, Paris, 1993.

რ. ვაგნერი, ი. პინშონი, 1962 - Wagner, R.L. Pinchon, J. Grammaire de français classique et moderne, Paris, 1962.

ზ. კიკვიძე, 1999 - ზ. კიკვიძე; თავაზიანობის გამოხატვის გრამატიკული საშუალებები, თბ., 1999.

ა. მარტინე, 1979 - Martinet, A. Grammaire fonctionnelle du français, Paris, 1979.

არ. მარტიროსოვი, 1964 - არ. მარტიროსოვი, ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში, თბ., 1964.

ბ. პიტერსი, 2006 - Peeters, B. «Nous on vous tu(e).-La guerre (pacifique) des pronoms. Zeitschrift für romanische philologie. volume 122. Tasmania, 2006.

ი. სელარი, 1978 - Cellard, J. Le Cameleon. Le Monde, Paris, 1978.

მ. ფრეინი, 1990 - Freine, M.J. Pronouns and people, The linguistic constructions of social and personal identity, Oxford, 1990.

ლ. შალვაშვილი, 1988 - ლ. შალვაშვილი, თვით, თვითონ, თავად ნაცვალსახელთა განაწილება თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში, ქართული კულტურის საკითხები, VIII; თბ., 1988.

SHORENA KHADURI

ON THE FRENCH *ON* AND THE GEORGIAN *TAVAD* PRONOUNS (Sociolinguistic aspects)

The paper analyzes French indefinite pronoun *ON* and Georgian definite pronoun *TAVAD* from the sociolinguistic standpoint.

One of the most striking aspects of contemporary French and Georgian is the extreme variety and diversity of the uses to which *ON* and *TAVAD* are put.

They are used as pronouns of address. It is not restricted to formal or informal speech but characterizes speakers at all levels of the scale.

ON designates only persons. *TAVAD* can refer to people in general but we can also use it to refer to things.

ON is invariable pronoun, *TAVAD* is variable one.

ON can stand only as a subject, *TAVAD* is able to signify subject or object and even their attribute.

ON and *TAVAD* can designate all the persons of verb, taken together or taken singly and they carry some special stylistic weight.

The extremely high frequency of *ON* and *TAVAD* is disapproved by traditional grammarians but more recent writers have been obliged to recognize it as an established feature of the language.

ON serves as a means of stepping around a choice perceived difficult or delicate. Precisely because *ON* is non specific, all possibilities remain open, and no options are closed off. It is possible to use the pronoun *TAVAD* in the same purpose.

They are both used in proverbs.

The article concerns the extreme adaptability of these pronouns and the wide range of the uses the language has found for these highly flexible pronouns.